

Јован Чађеновић, Тишоград

РОМАН СВАДБА
КАО ПРЕЛОМНИ ДОГАЂАЈ
У НАШОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Збирком приповиједака *Извидница* (1948) Михаило Лалић је скренуо на себе пажњу читалачке публике и књижевне критике. У *Извидници* су дати просторни, временски и тематски оквири у којима ће се кретати јунаци *Свадбе*. Овом првом збирком приповиједака са тематиком из НОБ-а Лалић је припремио терен за изградњу већег, сложенијег прозног дјела које ће се појавити непуне двије године послје прве збирке приповиједака.¹

Лалић је првобитно намјеравао да о колашинском затвору у вријеме четничке страховладе напише приповијетку од педесетак страна, али се приповиједање разлило из оквира који је писац био предвидио и прозно дјело постало је пет пута дуже. Касније је писац изјавио да му се *Свадба* „измакла из руку“, да се „сама написала“.²

Због те вишеструке повезаности и извјесне условљености једног дјела другим, *Свадба* је често у критици повезивана са *Извидницом*. Приликом разматрања *Свадбе* критичари се осврћу и на збирку приповиједака, указују на сличности и разлике и на пишчев пријеђени пут од првога до другога дјела.³

¹ *Свадба* је прво објављена у часопису *Књижевност* 1949. и 1950. године, а онда као посебно издање — Просвета, Београд, 1950.

² Р. Ивановић, *Романи Михаила Лалића*, Народна књига, Београд, 1974, 233.

³ В. Глигорић, *Свадба* Михаила Лалића, *Књижевне новине*, Бгд. III, 1950 (29. VIII), бр. 35, на стр. 3 — Ж. Јеличић, „Свадба“ Михаила Лалића, *Република*, Загреб, год. VI, 1950. књ. II, 831—835. — А. Тишма, *Михаило Лалић — Свадба*, *Летопис Матице српске* 1950, књ. 366, св. 3, 255—256. — М. Богдановић, *Михаило Лалић: Свадба*, *Књи-*

Критичари су негативно оцијенили књижевно раздобље прије и у вријеме појаве романа *Свадба*. „После једног штурог и сивог раздобља наше књижевности...“ настаје „клијање, расцветавање... превирање и кључање“ које је „почело са појавом *Свадбе* од Михаила Лалића“ пише М. Бандић. Појаву *Свадбе* у тој књижевној ситуацији критичар назива „пробојем“.⁴ У закључку свога приказа Б. Михајловић каже да је Лалић „један од малог броја писаца који су нашу литературу извели из тог глувог доба без сутрашњице“. Глувим добом критичар назива вријеме у којему се од писаца „нема више ништа ново да очекује“.⁵

Тако су критичари разграничили карактер овога дјела од претходне и савремене литературе са тематиком из НОБ-а. *Свадба* је прихваћена као изузетан, преломан догађај, као дјело којим је започет нов период у развоју наше литературе; Лалићево дјело видно се разликује од дотадашње књижевне продукције, од дјела са тематиком из НОБ-а. „Недавно се нешто догодило: написана је једна снажна и значајна књига“, констатовано је у своме приказу Б. Михајловић и додао да је књига изненадила књижевну критику која је реаговала након успјеха дјела код широког круга читалаца.⁶

И други критичари и књижевни историчари изразили су сличну мисао о Лалићевом роману који се јавио на размеђи двају различитих периода у развоју наше послеријатне књижевности. Лалићев роман *Свадба* јавио се на почетку плодног периода који представља ново духовно и књижевно раздобље у југословенској књижевности. То плодно раздобље, које је М. Бандић назвао „време романа“, био је период ослобађања од догматизма и доктрине социјалистичког реализма.

Критика је указала на успјешан избор предмета и на складан однос између писца и теме. Предмет дјела један је од елемената који су допринијели успјеху романа код читалаца и критике. „Дјело изненађује својом изворношћу“ сматра Ж. Јеличић.⁷ Он каже да је тематски оквир романа испуњен свјежином, непосредношћу, истинитим приповиједањем.

Тема романа омогућује писцу да прикаже судбину групе партизана која је допала затвора и препуштена на милост

жевне новине, Бгд. 1951 (6. X), 40. Исто у: *Стари и нови IV*, Просвета, Бгд. 1952, 139—148. — М. И. Бандић, *Повест о људској храбрости*, Тгд. 1965, 69—81.

⁴ М. И. Бандић, *Време романа*, Просвета, Бгд. 1958, стр. 39.

⁵ Б. Михајловић, *Михаило Лалић: Свадба*, Бгд. Просвета, 1950, у: *Огледи*, Ново поколење, Бгд. 1951, на стр. 211.

⁶ Б. Михајловић, исто 179.

⁷ Ж. Јеличић, *Свадба* Михаила Лалића, *Република*, Згб. год. VI, 1950, књ. II, 831.

и немилост острвљеним непријатељима. На суровом затворском простору писац је приказао тјескобу, буру у људима, притиснутост сводовима затвора и страхом од смрти. Дух ових људи стреми слободи и освети. Друга велика супротност на којој је изграђена ова књига је морални план: питање — како сачувати достојанство, како одржати присебност над понором смрти и ништавила.

Овим људима није дат ни тренутак времена за који могу да знају да је њихов, да ће им у томе времену живот бити поштеђен. Њима је вријеме скидано у часове, у тренутке неизвјесности, оно за њих постоји у прошлости, у сјећањима, све је њихово вријеме за њима. Колашински затвор за њих је само успутна станица на путу ка губилишту. Али они се држе захваљујући снажном духу, осјећању припадности неуништивом покрету, сазнању да су на бољој страни живота, вјери у исправност ствари за коју се боре и жртвују.

Од свих елемената дјела критика је највише пажње посветила анализи ликова у *Свадби*. То је било условљено успјешном, рељефном изградњом ликова у дјелу и стањем књижевно-теоријске мисли почетком педесетих година. Писац је, као прототипове, за многе своје јунаке узимао личности из живота. У своју прозу увео је припаднике разних друштвених слојева, сељаке, интелектуалце, чиновнике, жандаре, официре и подофицире и др. Они учествују у револуцији или су на страни контрареволуције. Међу сукобљеним странама зјапи непремостива провалија у коју падају велике жртве.

Лалић је био опсједнут ратним доживљајима и страдањима, узнемирен живим сјећањима на људе и догађаје, па је писање за њега било „кад се психолошки сагледа, један акт ослобођења писца од језивог света окупације, која још увек у њему интензивно живи и аветињски траје“.⁸

Лалић у „*Свадби*“ приповиједа страшно, узбуђено, живо, непосредно учествује у догађајима које приказује, у судбинама својих јунака. Критичари наглашавају пишчево страшно ангажовање, саучесничко приповиједање догађаја и приказивање људи. Лалић као да овим дјелом наставља револуционарну борбу у књижевном облику.⁹

⁸ Е. Финци, Михаило Лалић: *Свадба*, *Књижевне новине*, Бгд. год. III, 1950, бр. 28, (11. јул), на стр. 4.

⁹ Р. Ивановић, Исто 102.

Лалић „своје приповијетке сматра наставком револуционарне дјелатности умјетничким средствима“. Он је схватао умјетничко одсликавање револуције „као саставни дио револуционарне дјелатности умјетника“. *Свадба* је створена у фази занесеног одушевљења револуцијом. Роман је писао ратник. — Бранко Поповић, поговор роману *Свадба*, РЗУШ, Титоград, 1977, 239, 240.

Критика је запазила да писац успјешније гради ликове које воли, оне који су на страни револуције, него оне који су са друге стране фронта, које мрзи и презире.¹⁰

Ликови партизана, робијаша у затвору, приказани су са великом љубављу и непосредношћу. За свакога од њих писац даје предисторију до његовог пада у ропство. Помоћу карактеристичних појединости или на други начин приказана је њихова спољашњост. Најистакнутији међу њима, у исто вријеме и главни јунак романа, је Тадија Чемеркић.

Насупрот ликовима партизана у затвору дати су четници који чине галерију негативаца. Они су приказани са великом мржњом, што избија из њихових поступака, говора, чак и из њихове спољашњости. Изузетак је донекле стражар Анчић. Позитивни јунаци у роману су људи са крупним врлинама и ситним манама, а негативни јунаци су подлаци до краја.¹¹

Овакав пишчев поступак, по неким мишљењима, не поништава истинитост стварности која је приказана у роману.¹² Критичари то објашњавају снагом пишчева доживљаја стварности коју приказује, љубављу према онима који страдају и мржњом према злочинцима. И позитивни и негативни ликови дјелују животно, увјерљиво, сугестивно. Снага Лалићева доживљаја стварности која се обликује у роману необично је јака, што омогућава да се ријеше најтежи стваралачки проблеми. Занимљиво је мишљење по коме интензитет доживљаја помаже писцу у грађењу ликова партизана, а одмаже у обликовању ликова четника.¹³

Неки критичари су овакав начин изградње ликова назвали црно-бијелим сликањем, иако је писац у конципирању главног јунака романа и стражара Анчића учинио знатан корак у одбацивању тога метода и у лику жандарма Анчића дао видан прилог поступку свестранијег и објективнијег сликања непријатеља. Иако овакав поступак у изградњи ликова називају црно-бијелим методом, критичари не оспоравају умјетничку вриједност дјела. Они сматрају да је писац и на тај начин успио да буде увјерљив и истинит, супротно теоријским ставовима који оспоравају црно-бијело приказивање ликова као једнострано. „А што се служило често

¹⁰ Б. Михајловић, Исто, 191. — Р. Ивановић сматра да су успјелија она мјеста у дјелу која су „лишена пишчевог присуства“, која „зраче самосталним сјајем“. Овај став супротан је схватањима неких аутора који сматрају да страсно пишчево ангажовање у дјелу доприноси сугестивности приповиједања.

¹¹ Б. Михајловић, Исто, 192.

¹² О односу романа и стварности В. Стругар, Историјска основа романа *Свадба у: Југославија, федерација и република*, Бгд, Народна књига, 1976, 325—345.

¹³ Ж. Јеличић, Исто, 834.

црно-бијелом техником, то је (чудновато!) само појачало и више оснажило вриједности његова дјела."¹⁴

Готово сви критичари су се изјаснили о начину изградње ликова у *Свадби*. Тај елеменат романа био је незаобилазан у критикама због значаја и новине које је доносио.

Лалић је на особен начин обликовао главног јунака Тадију Чемеркића, остварио га са највише увјерљивости и живота, па је помоћу овога јунака извршио онај поменути „пробој“ у савременој литератури са тематиком из НОБ-а. Са мање свестраности, живости и увјерљивости писац је изградио друге јунаке у дјелу, ликове затвореника у колашинском затвору. Ови јунаци знатно су удаљени од пишчевог погледа и читаочевог доживљаја. Из групе четника такође се издваја лик стражара Анчића, остали ликови непријатеља насликани су тамним тоновима.

Због разлика у приказивању јунака у дјелу давани су различити одговори на питање: да ли су у роману ликови приказани црно-бијело, упрошћено. Критичари који су тврдили да је писац одбацио тај превазиђени и упрошћени поступак имали су у виду потпунији лик главног јунака, у мањој мјери остале затворенике, а од негативних јунака стражара Анчића.

Критичари који су тврдили да се Лалић служио црно-бијелом техником, имали су у виду ликове непријатеља који су приказани једнострано по ономе што чине, што говоре и како изгледају.

Без обзира какав су давали одговор на питање о пишчевом методу и поступку, критичари су наводили бројне примјере из романа као илустрацију приказивања у црном припадника непријатељске стране.

И новији критичари и књижевни историчари различито су одговарали на ово питање. М. Бандић сматра да је у *Свадби* „преовладао поједностављени црно-бијели поступак у приказивању конфронтације партизана и четника“.¹⁵ По Бандићевим ријечима, писац је учинио „видљив покушај одступања од црно-бијеле технике приказивања ликова... у случају жандара Анчића.“¹⁶ Своје мишљење о једностраном приказивању негативних јунака Бандић је поновио у монографском дјелу о Лалићевом књижевном стваралаштву.¹⁷

Супротно оваквом гледању на пишчев метод изградње ликова, у сажетој оцјени романа *Свадба* Ј. Деретић изводи закључак да Лалић „раскида с упрошћеним прилажењем

¹⁴ Новак Симић, О Лалићевој *Свадби* поводом загребачког издања, *НИН*, Бгд, 1953, бр. 125, на с. 8.

¹⁵ М. И. Бандић, *Време романа* ... 36.

¹⁶ М. И. Бандић, *Исто*, 37.

¹⁷ М. И. Бандић, *Повест о људској храбрости* ... 72, 73.

темама из НОБ-а, са сликањем у црно-бијелој техници, својственој нашој ратној и послератној прози...¹⁸

Тако егзистирају напоредо два схватања о једној важној компоненти првог Лалићевог романа који представља прекретницу у развоју нашег новијег романа са тематиком из НОБ-а.

Са становишта ширине остварених ликова Б. Михајловић примјећује да је Лалићев јунак једностран политички човјек у уском смислу те ријечи. Јунаци Свадбе испољавају се у околностима револуционарне борбе, па је мали број животних манифестација којима се они посвећују и које их интересују. Но, овај критичар не негира пишчеву способност. Напротив. Истиче Лалићев смисао за изградњу cjеловите личности, под условом да изађе из строго омеђеног круга догађаја и идеја.¹⁹

Критика је истакла извјесне слабости у грађењу појединих ликова у роману. В. Глигорић примјећује да Лалић даје хроничарски приказ ликова затвореника, да излаже њихову прошлост и објашњава околности под којима су пали у затвор. Он сматра да је лик Рајчића неуверљив. Б. Михајловић примјећује да је лик Анчића „мало неуверљив“.²⁰ И М. Богдановић сматра да је недостатак дјела што су ликови робијаша дати серијски, један за другим и да им писац није дозволио да се природније укључе у радњу.²¹

По мишљењу већине критичара лик Тадије Чемеркића, главног јунака, највећа је вриједност романа. Он је „најзначајнији домет у развоју писца... Чемеркић је сигурно најувјерљивији лик народног борца што га је дала наша послеријатна књижевност“.²² Чемеркић доминира дјелом у тој мјери да би роман могао да се назове по његовом имену.²³

Критичари налазе да је овај лик израстао из народне традиције Црне Горе, да представља израз црногорског чојства и јунаштва, да је сродан јунацима из народне пјесме и из дјела Марка Миљанова. „Кроз лик Тадије Чемеркића струји вјетар вјекова. Оно горштакчко, хајдучко, ускочко“. То је општи тип борца а не само борац из НОБ-а.²⁴

Основна одлика овога лика је његова необуздана жеља да побјегне из затвора. Он притом не помишља ни на казну друга средства осим на хајдучка да сломи окове, да развали

¹⁸ Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Нолит, Бгд, 1983, 622.

¹⁹ Б. Михајловић, *Исто*, 190.

²⁰ Б. Михајловић, *Исто*, 192.

²¹ М. Богдановић, *Стари и нови...* 148.

²² Ж. Јеличић, *Исто*, 833. — А. Тишма, *Исто*, 256.

²³ В. Дубравчић, *Михаило Лалић: Свадба, Борба*, XV, 1950 (24. IX), бр. 228.

²⁴ Н. Симић, *Исто*

зидове. У представи овога лика поетизован је појам слободе, она је за њега невјеста, револуција, велика крвава свечаност и срећа.

Чемеркићев говор одликује се хумором који је горак, изазивачки, трагичан, његова ријеч је духовита, зубата, прибрана јер је изговара човјек максимално истинит, елементаран у својој истинитости.²⁵

Чемеркић је изузетан лик у ондашњој нашој књижевности са тематиком из НОБ-а; у дјелу се јавља обичан човјек умјесто главног јунака комунисте који је оличење врлине. Тадија је човјек из народа, готово обичан, ванпартијац са неким негативним особинама и „мрљама“ из прошлости. Необичан је његов однос према Партији чији су припадници најчешће били у средишту пажње књижевних дјела са тематиком из НОБ-а. Чемеркић је неко вријеме био близак Комунистичкој партији, као кандидат за њеног члана, али је отпао и удаљио се од организације. Но, у његовој личности и природи биле су постојане етичке, људске, ратничке, слободарске, па и револуционарне врлине које му нијесу допуштале да скрене са пута борбе за слободу. Зато се он брзо сродио са дружином у затворској средини, и убрзо се затвореницима наметнуо за вођу. И критичаре је готово изненадило то што главни јунак није комуниста, организован члан КП. То су схватили као недостатак у конципирању лика, и као „необичан“ поступак писца, па су покушавали да „оправдају“ писца и „појачају“ Чемеркићев лик тезом да је мислио на Партију и када није био у вези с њом.²⁶

Од ликова из четничког табора најизразитији је чувар затвора Анчић. У њему је писац нашао искру човјечности изражену у потајном дивљењу заробљеним партизанима, а највише Чемеркићу. Анчићево сазнање и признање да је гори од оних које чува у затвору не показује само неке пропламсаје човјечности у свијести затворског чувара, него и позитивне одлике затворених партизана које су засјениле непријатеља, чији примјер на њих неодољиво дјелује.

Посредством овога лика, који није рађен црно-бијелим методом, Лалић је превазишао једнострано приказивање негативних јунака и отворио литератури могућност за свестрајније и пуније обликовање ликова из непријатељског табора.

Принцип истинитости приповиједања, који је једна од битних одлика Лалићева дјела, проистиче прије свега из карактера пишчеве личности, из његовог моралног става и схватања односа приповиједача према стварности коју приказује. Тежња за истинитим приказивањем амбијента и личности у њему одређена је сопственим доживљајем колашинског

²⁵ М. И. Вандић, *Повест о људској храбрости* . . . 76.

²⁶ В. Глигорић, В. Дубравчић, М. Богдановић

затвора у коме је писац тамновао у вријеме четничке владавине. Истинитост као стваралачки принцип има дубоке коријене и дугу традицију у Црној Гори. На тој основи створане су епске народне пјесме и индивидуална књижевна дјела Његоша,²⁷ Марка Миљанова и других писаца. Истинитост приповиједања била је условљена и захтјевима реализма као књижевног метода и књижевне школе.

Реалистички карактер *Свадбе* истакао је М. Богдановић у своме приказу дјела. Он каже да се Лалићева проза „ослања на нашу најбољу реалистичку приповедачку традицију... од Љубише до Андрића“, и то највише на Андрића. За Лалићев приповедачки метод критичар утврђује да је „чист реалистички поступак са великом ширином и гипкошћу у примени тог поступка“, По ријечима овога критичара, писац је показао да је „реализам изванредно широк и еластичан оквир“.²⁸

Једно од умјетничких средстава која су успјешно коришћена у роману је пејзаж. Разноврсне слике из природе налазе се по читавом дјелу. Њихова функција је у ближем освјетљавању и приказивању ликова. За писца пејзаж је „струна на којој се јасно оглашују унутарња збивања његових ликова“.²⁹ Помоћу пејзажа писац разоткрива човјекову душу и његова унутрашња проживљавања. Описи природе прожети су тежњом да се свака појединост оживи, да се кроз слике из природе проникне у суштину људског бића.³⁰

Пејзажи у *Свадби* изграђени су најједноставнијим средствима, али дјелују увјерљиво. По мишљењу критичара, у нашој књижевности не постоји „онако шкрто а истовремено тако пластично донесен пејзаж“ како га је Лалић дао при крају *Свадбе*.³¹

Чешће и шире описивање природе није изискивала садржина првога Лалићевог романа јер се његови јунаци дуго налазе у затвореним просторијама. Ова пишчева способност, која је у *Свадби* само назначена, дошла је до изражаја у знатно већој мјери у каснијим романима чији се јунаци крећу по отвореном простору, у природи. У својим каснијим романима писац је показао риједак посматрачки дар, коме је у основи танани лирски доживљај, и остварио необично богатство слика из природе. По тој особини Лалић спада у најпознатије пејзажисте цјелокупне југословенске књижевности.

Критичари су разматрали композицију романа и на основу тога елемента доносили закључке о припадности

²⁷ О Његошовом утицају на Лалића в. К. Пижурица, *Горски вијенац и Свадба*. Етика и поетика код Његоша и Лалића. *Стварање* 1982, 12, 1345—1352.

²⁸ М. Богдановић, *Исто*, 147.

²⁹ Ж. Јеличић, *Исто*, 833.

³⁰ А. Тишма, *Исто*, 256.

³¹ Ж. Јеличић, *Исто*, 833.

Свадбе књижевној врсти романа или приповијетке. Готово сви аутори који су писали о Свадби сагласни су у констатацији да је композиција Свадбе оптерећена многим епизодама које нијесу тијесно повезане са главном радњом, што даје утисак разбијености и мозаичности дјела. Више пута је речено да лабаво везане епизоде за основну нит фабуле успоравају ток радње, слабе драмску тензију дјела. Један од првих критичара тврдио је да је писац „ту и тамо испустио главну радњу задржавајући се на епизодама“.³²

Лалић „развија цјелину кроз епизоде“ које су често толико осамостаљене да разбијају хармоничност дјела. Тако неке епизоде дјелују новелистички, нпр. „бјекство Чемеркића из затвореничке колоне“, његов дијалог са мртвим другом у води, епизода о убиству њемачког стражара за коју критичар каже да је „једна од најграндиозније датих у нашој приповеци“.³³ Међу најужбудљивије епизоде спада извођење затвореника из затвора и спајање са четницима у једну колону.³⁴ Према једном мишљењу, централна сцена у роману је опис стријељања затвореника у долини Дрцке.³⁵

Приликом разматрања композиције Свадбе критичари су имали у виду захтјеве класичне реалистичне поетике, не питајући се да ли тим захтјевима мора да се повинује дјело новијега поријекла и модернијега израза. Било је и позитивних оцјена композиције романа. На функционалност елемената композиције указао је Ч. Вуковић оспоравајући супротна мишљења критичара. Он такође не прихвата констатацију да писац „слабо гради и градира радњу“ (В. Дубравчић), сматрајући да је у Свадби остварена градација радње о чему говори интензивна пажња са којом се дјело чита.³⁶ Ипак, ово афирмативно мишљење о успјелој композицији Свадбе остало је усамљено.

Б. Михајловић упоређује композиције Свадбе и романа *Зло прољеће* и чуди се писцу Свадбе који је имао за тему „један једини догађај... па опет је композиционо Свадба испала сва раздешена, расута, декомпонована и нестегнута у чвор“. Међутим, наставља критичар, „*Зло прољеће* је било предодређено да се распадне на саставне делове... а ипак све стоји чврсто повезано, подупире једно друго, допуњава, истиче“.³⁷

Глобални поглед на структуру романа ствара утисак код неких критичара да је дјело у првом дијелу широко засновано, а да се касније догађаји убрзано развијају, па је

³² В. Дубравчић, Исто

³³ М. Богдановић, Исто, 148.

³⁴ В. Глигорић, Исто

³⁵ Ж. Јеличић, Исто, 833.

³⁶ Ч. Вуковић, Исто, 915.

³⁷ Б. Михајловић, *Зло прољеће* Михаила Лалића, у: *Књижевни разговори*, СКЗ, 1971, 149.

роман у другом дијелу сужен и скраћен. Р. Ивановић, који је детаљније анализирао књижевно стваралаштво М. Лалића, па и питање композиције, каже да је у првом дијелу романа изграђена широка епска слика догађаја од много ликова и појединости у облику мозаика, док се у другом дијелу романа приповиједање одвија убрзано, тај дио дјела посједује мање епизода и сажетији је по обиму.³⁸

Од елемената који повезују грађу романа у цјелини, који дјелују кохезионо, критичари најчешће спомињу лик Тадије Чемеркића. Поред тога наводе и друге елементе дјела. По једном мишљењу „самостално испричане цјелине... држе се на окупу захваљујући изразитој сугестивности“.³⁹

Критичари су истакли народни карактер Лалићева језика и стила, уочили су свјежину, фигуративност, сажетост, сугестивност његова приповиједања.⁴⁰ Истакли су пишчев израз као врховни квалитет дјела, као елеменат који је највише допринио успјеха романа. Б. Михајловић примјећује да су у роману дошли до изражаја љепота и снага ијекавштине, употреба народног језика, живог говора.⁴¹

Често је у критици варирана теза о Лалићевој способности приповиједања, о снази његовог израза. Према једном мишљењу пишчев стил у *Свадби* карактеришу крупни приповједачки потези, сажетост, снага израза као у јуначкој пјесми. Честа је употреба компарације, кратких оштрих атрибута, развијене епске реченице.⁴²

По мишљењу М. Богдановића, Лалићев стил је „један од најполетнијих стилова које имамо“, његов стил је модеран и писац је на томе плану превазишао реалистички књижевни израз и приближио се модерном књижевном правцу. У дјелу критичар налази стилске одлике модерног израза и сматра да неке његове слике (метафоре) дјелују модернистички.⁴³

С друге стране, Богдановић указује и на неке негативне одлике Лалићева стила у роману, као што су публицистичке црте које одступају од умјетничког начина приповиједања и од префињеног књижевног стила.⁴⁴

Неки критичари су *Свадбу* посматрали као приповијетку (В. Глигорић, Ј. Вуковић, Ч. Вуковић), други као роман (Е. Финци, Ж. Јеличић, А. Тишма), трећи су се колебали у одређивању жанра дјела и нијесу спомињали назив књижевне врсте него су дјело називали по наслову или како друкчије (књига, дјело). У тражењу доказа за жанровску

³⁸ Р. Ивановић, Исто, 105.

³⁹ Р. Ивановић, Исто 232.

⁴⁰ Језик и стил Лалићевог романа *Свадба* шире је проучавао Јован Вуковић: О језику и стилским особинама у делу *Свадба* од Михаила Лалића, *Бразда*, Сарајево, III, 1950, 9—10, 701—711.

⁴¹ Б. Михајловић, *Огледи*, 200.

⁴² Б. Михајловић, *Огледи*, 204.

⁴³ М. Богдановић, Исто, 147.

⁴⁴ М. Богдановић, Исто, 148.

класификацију дјела између приповијетке и романа, М. Богдановић дозвољава могућност да се *Свадба* прихвати као роман јер је „извесно да она носи многе одлике романа“. У те одлике критичар убраја „заокружени животни хоризонт и у њему читав један свет... мала животна целина“ која је тако „животно одређена и тако, уз то, препуна животном садржином да се доиста може видети као грађа за роман“.⁴⁵ Према томе, свијет *Свадбе* је дио ширег историјског комплекса борбе и револуције, „сабирно сочиво“ ширих збивања, роман освјетљава шире просторе него што је један затвор и група људи у њему и око њега.⁴⁶

И други су разматрали жанровску специфичност дјела. *Свадба* је „приповетка којој до романа недостаје тако мало и тако много у исти мах“.⁴⁷ Од елемената који су карактеристични за роман, које *Свадба* посједује, Михајловић наводи поступност у грађењу лика Тадије Чемеркића. То што су други ликови унапријед дати и што се већ формирани јављају на сцени, што се не мијењају у току трајања радње — представља недостатак дјела и сврстава *Свадбу* у жанр приповијетке. Поред тога, *Свадба* губи карактер романа због обиља дигресија и због бројних „побочних излета“, због тога дјелује „разобручено“.⁴⁸

Можда је првобитна пишчева замисао да дјело буде приповијетка један од „унутрашњих“ разлога што је структура дјела остала, и поред каснијег проширивања, ближа приповијетци него роману. То је код неких критичара створило утисак да је *Свадба* приповијетка, а не роман, или приповијетка са неким одликама романа.

Наслов дјела настао је на основу Чемеркићевог фигуративног представљања револуције и слободе. Од наслова дјела асоцијације воде у правцу народног пјесништва и фолклора. Пролетерска црвена застава замишљена је као сватовски барјак, партизанска борба као свадба. У револуцији се гине, али нема ни свадбе без меса. Невјеста је „правда и слобода у истом лику“, а младожења „народ црногорски, српски, хрватски, словеначки...“ На ову Чемеркићеву тираду о схватању револуције Гуслар каже: „Почео си добро... но си последије замрсио“, што значи да не прихвата Чемеркићево фигуративно поређење. Друго тумачење наслова романа садржано је у стиху: „Чемеркић се пушком оженио“. Та метафора је конкретнија, ужа по значењу и живља, али недовољна да испуни наслов дјела.

И поједини критичари су из дјела извлачили дефиниције за наслов романа. За једнога „свадба“ је вјенчање народа

⁴⁵ М. Богдановић, *Исто*, 140, 141.

⁴⁶ М. Богдановић, *Исто*, 142.

⁴⁷ Б. Михајловић, *Огледи*, 180.

⁴⁸ Б. Михајловић, *Огледи*, 209.

с револуцијом.⁴⁹ За другога аутора „свадба“ је симбол — револуције, Русије, побједи.⁵⁰ Наслов романа „означава општи препород, весеље, уз крвопролиће . . .“.⁵¹ Чини се да се не подудара значењско поље ријечи свадба и асоцијативно простирање њеног објашњења. Можда је то писац имао у виду, па је приликом редиговања романа, да би појачао значење наслова, извршио малу измјену у фабули и на крају романа дописао, уградио малу сцену женидбе, свадбе.⁵² У новој верзији романа сити и напијени освјетници из малог Чемеркићевог одреда одлучили су да направе праву свадбу, да ожене једног партизана дјевојком „о једном трошку и да се не чека“ крај рата.⁵³

Први критичари *Свадбе* уочили су велики пишчев дар. Романом *Свадба* Лалић се подигао „у виши ранг стваралаца у нашој савременој књижевности“ написао је М. Богдановић и додао да *Свадба* спада „у мали број оних најбољих (дела) које нам је наше послератно књижевно стварање пружио“. *Свадба* „можда стоји баш на првоме месту . . .“ Критичар закључује да ми немамо романа таквог значаја о борби и револуцији.⁵⁴

И други критичари високо су рангирали ово Лалићево дјело у нашој књижевности са тематиком из НОБ-а и истакли пишчеве књижевне способности. *Свадба* је истинско умјетничко дјело, каже Н. Симић који сматра да њени квалитети и добре особине још увијек нијесу довољно уочени и истакнути. Критичар назива Лалића „савременим бардом слободарске традиције црногорског народа“.

Значај романа је шири него што изгледа, дјело сугерира разноврсне мисли и закључке о животу и човјеку у тешким временима. Један писац из дјела извлачи мисао о огромним снагама нашега народа које су му омогућиле да издржи све тешкоће у прошлом рату и да постигне највећу побједу.⁵⁵

На основу овога романа и збирке приповиједака критичари су изразили вјеру у пишчево будуће стваралаштво. „Лалић је својој *Свадби* обезбедио право да живи и траје, а себи као писцу право да се његова реч чита помно а нова очекује са пажњом и нестрпљењем“.⁵⁶

⁴⁹ Н. Симић, Исто

⁵⁰ А. Тишма, Исто, 255.

⁵¹ Р. Ивановић, Исто, 102.

⁵² Михаило Лалић, *Свадба*, Нолит, Бгд, — *Побједа*, Титоград, 1979.

⁵³ О новој верзији романа в. К. Пижурица, *Нова верзија Свадбе, Стварање*, 1981, 8—9, 1099—1110.

⁵⁴ М. Богдановић, Исто, 139, 140.

⁵⁵ А. Тишма, Исто, 255.

⁵⁶ Б. Михајловић, *Огледи*, 211.

Још од саме појаве дјела критика је разматрала роман у цјелини и поједине његове одлике.⁵⁷ Истакнути критичари, писци и научници, проучавајући ово дјело, дошли су до сличних гледишта о многим особинама дјела. Али нека питања остала су отворена за будућа истраживања.⁵⁸

Оно што је највредније и најоригиналније у роману су етичке вриједности које посједују позитивни јунаци. Они настоје да очувају ове вриједности у суровим околностима. Лалић се загледао у човјека у најтежим тренуцима из непо-средне близине, уочио је у њему моралне искре и приказао их као драгоценост. Приказао је затим провалију која раз-дваја позитивне од негативних људских јединки.⁵⁹

Свадба је дјело утемељено у историју наше књижевности као пионирско, превратничко, чеono, којим је отпочела нова књижевна оријентација, нов период у развоју савременог југословенског романа са тематиком из НОБ-а.

Низ Лалићевих романа који су објављени после Свадбе, и у књижевноумјетничком погледу је превазишли, нијесу помакли ово дјело с мјеста које му је припало у нашој књижевности, чак и када се неки од њих утврђују као школска лектира — *Лелејска гора* и *Хајка*, на примјер. У каснијим романима развиле су се до савршенства књи-жевне одлике које су у Свадби биле само назначене, као што су ликови, композиција, описи, језик и стил, фигура-тивност и др.

Свадба је остала трајно вриједно Лалићево дјело. Она је, уз Тосићев роман *Далеко је сунце*, „пионирски подухват у погледу отварања нових путева развоја југословенског ро-мана и нове романескне технике“.⁶⁰ Трајност и стаменост у времену дјелу дају необичан мотив, вјерно сликање људи и догађаја, амбијента, изразит лик главног јунака, као и јака веза дјела са усменим народним стваралаштвом, његова ослоњеност на народну традицију, на народну етику, нашу усмену и писану ријеч. Због тога, Свадба има историјско мјесто у нашој књижевности и као путоказ и као остварење.

⁵⁷ В. Б. Поповић, Михаило Лалић, Биографски и библиографски подаци, у: *Свадба*, Нолит, Бгд, 1981, 241—273; — Добрило Аранитовић и Бранко Поповић: Библиографија Михаила Лалића, *Стварање*, Тгд, 1984, 1, 109—172.

⁵⁸ У настојањима да свестрано освијетле и објективно оцијене Лалићево дјело неки критичари су међусобно оспоравали поједине констатације о дјелу. Тако, В. Михајловић изражава незадовољство прилозима Е. Финција и В. Глигорића. Ч. Вуковић негира неке кон-статације В. Дубравчића, а М. И. Бандић налази противрјечне тврдње у приказу М. Богдановића.

⁵⁹ М. Богдановић, *Исто*, 142.

⁶⁰ Р. Ивановић, *Исто*, 231.

Jovan Čadenović, Titograd

LALIĆ'S NOVEL *WEDDING* AS A TURNING POINT IN
OUR LITERATURE

Summary

Lalić's first novel *Wedding* appeared at the beginning of the prolific period in the development of the Yugoslav literature, at the beginning of the fifties. That is the first work in which new conceptions of a more complex, many-sided and truer presentation of the revolution and life are expressed. In this novel, and the works which appeared after it, the former exceeded method of white and black depicting of characters and events was abandoned. Lalić's novel *Wedding* immediately attracted the attention of the readers and critics, and a great number of critiques (1950—1951) by many outstanding critics, prose writers and language experts appeared. In those first critiques the fundamental features and values accepted by later critics and literary history were established.

Although Lalić has surpassed *Wedding* in his later novels and in the artistic respect, his first novel remains in the history of our literature as a turning point from which a new and fruitful period of the Yugoslav novel began.